

Пра ВКЛ. І не толькі...

Чарговае пасяджэнне ў рамках праекта, які ажыццяўляе грамадскае аб'яднанне «Белая Русь» разам з Інстытутам гісторыі НАН Беларусі, было праведзена ў фармаце панэльнай дыскусіі. Выступіць па азначанай тэме «Вялікае Княства Літоўскае і Рэч Паспалітая ў гісторыі беларускай дзяржаўнасці» змаглі аўтарытэтныя айчыныя эксперты, якія валодаюць, можна сказаць, эксклюзіўнымі ведамі па гэтым гістарычным перыядзе, а актывісты «Белай Русі» атрымалі выдатную магчымасць задаваць хвалюючыя іх пытанні.

ЛАКІЗА В.Л.: Прэжде всего хочу высказать благодарность руководству ОО «Белая Русь» за организацию этой платформы, когда собираются ученые по разным направлениям, активисты солидной общественной организации, представители СМИ, чтобы донести до широких масс те идеи, которые созрели где-то в архивной тиши. Наша задача сегодня как историков, чтобы фундаментальная наука была доступна широкой общественности. И, повторюсь, благодаря этому проекту «Белая Русь» о Беларуси. Белорусская государственность: история и современность» появляется такая возможность.

ДАВЫДЗЬКА Г.Б.: Идея оказалась очень хорошей, к нам поступают отклики: и отрицательные, и положительные, но главное, что их множество. И мне тоже хочется сказать спасибо всем, кто присоединился к нашему процессу пристального всматривания в историю белорусского государства с разных сторон. Важно, что мы говорим о суверенитете нашей страны, о ее независимости, что всегда имеет политический, а в последнее время приобретает острополитический оттенок.

У каждого народа свой путь к независимости и суверенитету. И многовековая мечта наших предков о независимости, о государственности осуществилась всего четверть века назад... Но хочу напомнить сказанные в 2013 году Президентом Беларуси такие слова: «Суверенитет и независимость – это, конечно, огромная ценность, но самое главное нам сделать этот процесс необратимым».

Самое главное в суверенитете – ощущение народа, который понимает, что

это незаменимая ценность, и чувствует это на своей судьбе. Человек должен соотносить себя, свои интересы с интересами Отечества, он должен ощущать себя белорусом и гордиться этим. Чтобы так происходило, чтобы не деньги, а высшие категории правили умами, существует одно обязательное условие, простое, но, оказывается, труднодостижимое: человек должен знать свою историю, понимать, какой путь прошел твой народ... Без этого, как без фундамента, не будет ни патриотизма, ни независимости.

К сожалению, сегодня любые прохвосты, подменяя исторические события, используют их в своих политических целях, часто ангажированных недругами. Поэтому честные, истинные, правдивые исторические сведения, исторические знания очень нужны нашему обществу.

ЛАКІЗА В.Л.: Мы горды тем, что свет увидели уже два из пяти томов «Истории белорусской государственности». Это огромный труд ученых Института истории НАН Беларуси вместе с коллегами из ряда ведущих вузов страны.

ДАВЫДЗЬКА Г.Б.: Вообще говоря, это событие. Выход каждого тома – как вбивание золотых гвоздей – исторических фактов...

ЛАКІЗА В.Л.: Мы уже не раз говорили о представленной в этом издании Концепции белорусской государственности. И наша дискуссия сегодня посвящена очень важному и сложному периоду в истории нашей страны, в истории белорусской государственности – Великому Княжеству Литовскому.

Об этом расскажут ученые, которые выступали в качестве авторов книги, писали о данном периоде.

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Дазвольце спачатку колькі слоў пра «Историю белорусской государственности». Фактычна ўпершыню за той час, як існуе беларускі этнас, зроблена спроба самастойна, з нашага нацыянальна-дзяржаўнага пункту гледжання паказаць асноўныя этапы, якія прайшоў беларускі народ па шляху да пабудовы сваёй нацыянальнай дзяржавы. Гэта погляд на гісторыю нашага беларускага этнасу з такой пазіцыі: ці варта ён, каб мець сваю дзяржаву. І ў гэтых пяці тамах паказана, што мы з даўніх часоў развіваліся ў рэчышчы тых самых дзяржавабудаўнічых працэсаў, якія ішлі ва ўсёй Еўропе.

Мы прайшлі час, калі племянныя саюзы крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў стварылі на беларускіх землях першыя палітычныя ўтварэнні – княствы. Полацкае княства – самае моцнае і вядомае з іх – мела ўласную тэрыторыю з вызначанымі межамі, насельніцтва, якое ўсведамляла сваю еднасць, кіраўніцтва, войска, іншыя прыкметы тагачасных дзяржаў. Княства палачан стала асновай асобнай тэрытарыяльна-палітычнай структуры – Полацкай зямлі, дзяржаўнае развіццё якой адбывалася на тых жа падставах, што і Кіеўскага княства. Полацкая зямля была раўнапраўным партнёрам Кіева ў міждзяржаўных адносінах. Але мы не гаворым, што гэта беларуская нацыянальная дзяржава. Полацкае княства (зямля) – гэта пачатак, крыніца беларускай дзяржаўнасці, яе першая гістарычная форма. Гэта дзяржава на тэрыторыі Беларусі, створаная нашымі продкамі, якія, дарэчы, сябе не называлі беларусамі, але яшчэ ў той час спрабавалі ажыццявіць сваё права на дзяржаўнасць.

Самабытнай гістарычнай формай дзяржаўнасці было Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае – магутная еўрапейская дзяржава, створаная продкамі беларусаў і літоўцаў. Развіццё беларускага этнасу ў складзе ВКЛ, дзе ён складаў аснову, большасць насельніцтва, –

гэта такі моцны, дынамічны этап на шляху дзяржавабудаўніцтва. На шырокай дзяржаўна-тэрытарыяльнай, сацыяльнай, культурнай, канфесіянальнай і этнічнай базе ВКЛ, развіваючыся эканамічна, культурна, палітычна, беларускі этнас набыў форму народнасці. Ён не толькі кансалідаваўся і развіваўся сам, але і разбудоўваў, развіваў дзяржаву.

Але мы ўсведамляем і паказваем у працы, што і ВКЛ, і Рэч Паспалітая, і, у далейшым, Расійская імперыя былі не нашымі нацыянальнымі дзяржавамі, а толькі гістарычнымі формамі, у складзе якіх беларускі этнас ажыццяўляў сваё права на дзяржаўнасць. У складзе адных з гэтых дзяржаўных утварэнняў мы адыгрывалі большую ролю, у іншых – меншую. Дарэчы, адной з галоўных задач аўтараў дадзенай працы было імкненне максімальна поўна і аб'ектыўна паказаць ход дзяржавабудаўнічых працэсаў на нашых землях, не пакрытыкаваць нашых продкаў за ня зробленае, а падзякаваць за тое, што яны зрабілі для беларускага этнасу, для будучай беларускай дзяржавы...

ГІГІН В.Ф.: У мяня конкретны вопыт к Валентіну Федоровічу па паводу Концепцыі беларускай государственности. Мы сейчас постоянно слышим: «впервые» или «новая концепция», «новый взгляд»... А что у вас принципиально нового по сравнению с работами Павла Урбана (дзеяч беларускай эміграцыі, гісторык. – *Заўвага рэд.*). Не владее никакими архивами, Павел Урбан в 1962–1964 годах издает в Мюнхене целую серию работ. Я напому, это книга «У святле гістарычных фактаў», яго работы об этническом происхождении литвинов и т. д. И если мы говорим о новой концепции государственности, то что в ней концептуально нового?

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Па-першае, гэта канцэпцыя не мая, а распрацаваная калектывам Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Даследчыкі стваралі яе на аснове аналізу нашай гісторыі, на аснове працы ў архівах, на падставе глыбокага вывучэння ўсёй папярэдняй гістарыяграфіі праблемы. Разам з тым мы зыходзілі з такой пазіцыі: нельга гаварыць, што ўся

ЛАКІЗА Вадзім Леанідавіч, намеснік дырэктара Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

ДАВЫДЗЬКА Генадзь Браніслававіч, старшыня РГА «Белая Русь», намеснік старшыні Пастаяннай камісіі Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па рэгіянальнай палітыцы і мясцовым самакіраванні

ГОЛУБЕЎ Валянцін Фёдаравіч, загадчык цэнтра спецыяльных гістарычных навук і антрапалогіі Інстытута гісторыі НАН Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар

ГІГІН Вадзім Францавіч,
дэкан факультэта
філасофіі і сацыяльных
наук БДУ, кандыдат
гістарычных навук,
дацэнт

**МАРЧУК Георгій
Васільевіч**, беларускі
пісьменнік, сцэнарыст
і драматург, член Саюза
пісьменнікаў Беларусі

**САВЕРЧАНКА
Іван Васільевіч**,
дырэктар Інстытута
літаратуразнаўства
імя Янкі Купалы НАН
Беларусі, доктар
філалагічных навук,
прафесар

гісторыя беларускай дзяржаўнасці – гэта ёсць наша гісторыя як беларусаў. Першыя людзі, што калісьці прыйшлі сюды, на нашыя землі, не былі беларусамі ў нашым разуменні. Але яны сталі падасновай будучага беларускага этнасу. І першыя палітычныя ўтварэнні – яны былі не беларускія, яны былі на тэрыторыі Беларусі. Гэта наша ідэя. Мы не называем Полацкае княства дзяржавай беларусаў. Яно было зямлёй, дзяржаўным утварэннем нашых далёкіх продкаў і існавала на тэрыторыі Беларусі. Мы не гаворым, што ВКЛ – дзяржава беларусаў. Дарэчы, Павел Урбан сцвярджаў, што гэта дзяржава беларусаў. Мы так не лічым! І пра Рэч Паспалітую мы пішам так: дзяржава на тэрыторыі Беларусі, у якой беларусы бралі ўдзел. Але гэта не беларуская дзяржава. Як і Расійская імперыя, і Савецкі Саюз...

Аднак мы сцвярджаем: ужо ў пачатку ХХ стагоддзя беларускі этнас спрабуе заявіць, што ён выспеў, каб мець сваю дзяржаву. І ўпершыню пра гэта народ заявіў праз абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, потым праз абвяшчэнне і дзейнасць Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Такім чынам, у якасці першых форм ужо нацыянальнай дзяржаўнасці разглядаем БНР і БССР. А як вышэйшае дасягненне палітычнага развіцця беларускага этнасу паўстае краіна, у якой мы жывём, – Рэспубліка Беларусь. Я думаю, што Паўлу Урбану далёка было да такога разумення і да такога канцэптуальнага падыходу. Падкрэслю, наш падыход аб'ектыўны, гістарычна абгрунтаваны. Гэта погляд беларусаў на гісторыю свайго народа на шляху стварэння паўнаўартаснай нацыянальнай дзяржавы.

ВАСІЛЕЎ У.Д.: Недаўно в одной из газет появилась статья под названием «Квази-история под видом истории белорусской государственности». По мнению ее авторов, цель книг «История белорусской государственности» – «фальсификация отечественной истории». В статье написано, что «ради такой антиисторической трактовки истории Беларуси, которая ничего общего не имеет с действитель-

ной историей белорусского народа, была сочинена казенная концепция истории белорусской государственности». И вообще авторы не стесняются в выражениях...

ЛАКІЗА В.Л.: Это опубликовано в газете «Коммунист Беларуси. Мы и время». Такие высказывания и выпады в отношении коллектива ученых и самого учреждения Национальной академии наук, которое отстаивает государственные интересы, оскорбительны. Мое мнение: любая критика должна быть конструктивной и аргументированной. Доказывайте, излагайте свою позицию, но не оскорбляйте. И как реагировать на такую статью?

ВАРОНИН В.А.: У рэшце рэшт давайце не будзем замыкацца на нашым вечным коле: палякі, расіяне, літоўцы. Гэта кніга, я спадзяюся, напісана не толькі для іх, але і для чытачоў у іншых частках Еўропы і свету. Чаму мы вымяраем сябе толькі маштабам суседніх народаў, вельмі паважаных, але яны – гэта ўсяго толькі частка Еўропы! Няхай гэту кнігу пачытаюць і ў Германіі, Францыі, Вялікабрытаніі, хай пачытаюць за акіянам. Як самастойнае даследаванне, як наш уласна беларускі погляд на нашу гісторыю, нашу дзяржаўнасць. Чаму мы павінны глядзець, азірацца толькі на нашых бліжэйшых суседзяў? З якімі, дарэчы, у нас былі, ёсць і, напэўна, будуць вельмі розныя, часам няпростыя адносіны. Мы павінны бачыць і шырэйшую гісторыка-геаграфічную перспектыву.

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Гісторыя беларускай дзяржаўнасці зараз выйшла на парадак дня, і мы спрабуем вызначыць адзіны дзяржаўны падыход да трактоўкі гэтага пытання. Вельмі важна, каб нейкія складаныя ці незразумелыя моманты з гісторыі Беларусі мы разам маглі вывучыць, усвядоміць, ацаніць... Я лічу, нашы вучоныя ў справе дзяржаўнасці павінны быць калі не аднадумцамі, дык хаця б блізкадумцамі. Мы павінны любіць сваю Беларусь і ўмець абгрунтавана тлумачыць нашу пазіцыю, нашы падыходы. У аснове павінны ляжаць гістарычныя факты, гістарычная праўда. Да таго ж мы абавязаны пры неабходнасці даваць

аргументаваны адпор тым, хто імкнецца з розных прычын фальсіфікаваць нашу гісторыю ці падаваць яе з пункту гледжання іншай дзяржавы ці дзяржаў. На жаль, мы доўгі час дазвалялі пісаць пра беларускую гісторыю так, як было выгадна іншым, а не нам...

МАРЧУК Г.В.: Мяне здзівіла вось што: яшчэ не выйшлі ўсе тамы, а аўтары артыкула ўжо крытыкуюць за ўсе. Гэта ж прафанацыя! Вучонымі на чале з Інстытутам гісторыі зроблена геніяльная работа, якая заслугоўвае высокай адзнакі дзяржавы. Лічу, трэба прадставіць аўтараў да ўзнагарод. Яны зрабілі грандыёзную працу. І ніякай тут русафобіі няма: тут ёсць Кіеўская Русь, Полацкае і Тураўскае княства...

ПАДАЛІНСКІ У.А.: Хацелася б адзначыць, што выхад гэтага выдання з'яўляецца добрым грунтам для далейшай дыскусіі над сутнасцю беларускай дзяржаўнасці: што гэта такое, як яе разумець, гістарычныя формы, тыпы і гэтак далей. Таму вельмі добра, што ідуць дыскусіі, навуковыя або калянавуковыя. Гэта толькі плюс для нашай супольнасці і для краіны.

САВЕРЧАНКА І.В.: Выдатна, што сёння з'явілася новая генерацыя гісторыкаў, прафесійных і кваліфікаваных, якія аб'ектыўна глядзяць на нацыянальную гісторыю і культуру. Яны стварылі наватарскую працу. З'яўленне канцэпту «дзяржаўнасць» у агулаўку кнігі ўжо выглядае як навацыя. Выданне не проста падагульняе напрацоўкі і высновы папярэдніх гісторыкаў: Любаўскага, Лапо, Карскага, Ластоўскага, Ігнатоўскага. Тут разгледжана шмат малавядомых падзей, выкарыстоўваецца мноства новых крыніц, фактаў. Перад намі сапраўды канцэптуальна і факталагічна новая праца ў беларускай гуманітарнай навуцы. Выданне трэба вітаць і жадаць, каб з ім пазнаёмілася як мага больш людзей.

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Але давайце вернемся да Вялікага Княства Літоўскага. Адзначу толькі самыя важныя і цікавыя моманты. Цэнтр развіцця беларускіх зямель у сувязі з эканамічным і палітычным заняпадам Полацкага княства ў канцы XII – пачатку XIII стагоддзя перамяшчаецца на тэрыто-

рыю цяперашняй Навагрудчыны, якую большасць гісторыкаў уключаюць у тэрытарыяльнае паняцце «Літва». Старажытны Навагародак становіцца адным з новых дзяржаваўтваральных цэнтраў на нашых землях. І калі мы раней сцвярджалі, што гэты горад быў сталіцай ВКЛ і тут 1 ліпеня 1253 года каранаванася першы вялікі князь Міндоўг, то сёння прызнаём – намі не знойдзена ніводнага дакумента, дзе б гэта дакладна пацвярджалася. Як не маюць і літоўцы дакументаў аб тым, што каранацыя адбывалася на землях сучаснай Літвы. Дакладна вядома: гэтая падзея была. Яна апісана ў шматлікіх дакументах, у гістарычных запісах, у тым ліку і ў Ватыкане, адкуль пасылалі пасла, які ўдзельнічаў у каранацыі. Але ж месца не абазначана.

Беларускія вучоныя прыйшлі да высновы: да таго, як Вільня стала сталіцай, у Вялікім Княстве Літоўскім не было сталічнага горада. Краіна была вялікая, яе тэрыторыя пастаянна пашыралася, таму вялікі князь не сядзеў на адным месцы, а разам з дваром ездзіў па сваіх землях. І там, дзе ён знаходзіўся, і была, умоўна кажучы, сталіца. Таму кожны дакумент, які падпісваўся кіраўніком ВКЛ, меў пазначэнне не толькі даты, але і месца, дзе гэта адбывалася.

Нярэдка гучыць пытанне: дык чыя дзяржава ВКЛ? Мы ў сваіх працах кіруемся прынцыпам: нам чужога не трэба, але і свайго мы нікому не аддамо. І небеспадстаўна пішам, што працэнт беларускіх тэрыторый у ВКЛ быў значна большы, чым сённяшняя Літоўская Рэспубліка, што наша мова была ў ВКЛ дзяржаўнай, што наша права стала асновай права ВКЛ, што наша шляхта найбольш актыўна прымала ўдзел у дзяржаўным жыцці, што наша вайсковая справа паслужыла асновай арганізацыі дзяржаўнага войска. Але мы стараемся гэта пісаць так, каб і сябе паказаць, і суседзяў не абразіць.

Дарэчы, варта пачытаць «Історию белорусской государственности», і вы ўбачыце, што мы не стараемся кагосьці пераканаць пустымі словамі. Мы прыводзім факты. Так, для таго, каб

ВАРОНИН Васіль Аляксеевіч, загадчык аддзела гісторыі Беларусі Сярэдніх вякоў і пачатку Новага часу Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

ПАДАЛІНСКІ Уладзімір Аляксеевіч, загадчык кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і Сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта БДУ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

ДОЎНАР Аляксандр Барысавіч, загадчык аддзела крыніцазнаўства і археаграфіі Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук

Тытульны ліст Статута ВКЛ 1529 года. Спіс Дзялынскага (на старабеларускай мове) – найбольш аўтэнтычны, напісаны беларускім каліграфічным курсівам. Гэты тэкст пакладзены ў аснову акадэмічнага выдання Статута 1529 года. Захоўваецца ў бібліятэцы Польскай акадэміі навук

паказаць, якія ж этнасы стварылі ВКЛ, мы ўзялі за аснову галоўныя дакументы, што былі ў дзяржаве, – Статуты ВКЛ 1529, 1566 і 1588 гадоў. А там адназначна гаворыцца пра этнасы – заснавальнікі гэтай дзяржавы: «прирожденные и тубыльцы тых земель нашего князства» (Статут ВКЛ 1529); «литвины и русины», «Литва и Русь – родичи старожитные и врожонцы Великого Князства Литовского» (Статут ВКЛ 1566); «литва, русь, жомойть – родичи старожитные и уроженцы Великого князства Литовского» (Статут ВКЛ 1588).

Толькі заснавальнікі дзяржавы, толькі літва і русь, літоўцы і беларусы маглі займаць у ВКЛ дзяржаўныя пасады і валодаць зямлёй. Каб не крыўдзіць палякаў, з якімі з 1569 года жылі ў канфедэратыўнай Рэчы Паспалітай, у Статуце было напісана: займаць дзяржаўныя пасады і валодаць зямлёй не могуць у тым ліку і суседзі блізкія...

ЛАКІЗА В.Л.: Валянцін Фёдаравіч, давайце падагульнім: якое месца Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі беларускай дзяржаўнасці?

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Хачу тэзісна выкласці наступныя высновы:

Вялікае Княства Літоўскае было поліэтнічнай дзяржавай – адной з гістарычных форм, у якой беларускі этнас ажыццяўляў сваю дзяржаўнасць. У складзе ВКЛ продкі сучасных беларусаў жылі каля 500 гадоў і прайшлі шматлікія этапы змагання за сваю этнаканфесіянальную ідэнтычнасць.

Ядром ВКЛ пры яго ўтварэнні былі ў тым ліку і беларускія землі Верхняга і Сярэдняга Панямоння і Віленшчыны (Літоўскія, Наўгародскія і Жамойцкія землі). У перыяд свайго росквіту Вялікае Княства Літоўскае распасціралася ад Балтыкі да Чорнага мора і ад межаў Польшчы і Венгрыі да Падмаскоўя. Аснову тэрыторыі ВКЛ у гэты час складалі беларускія паветы і беларускае насельніцтва, дзяржаўнай мовай была старабеларуская мова.

Асноўную правячую дынастыю ВКЛ Ягелонаў заснаваў Ягайла – старэйшы сын вялікага князя Альгерда і цвярскай

князёўны Уляны Аляксандраўны. Усе сыны Альгерда былі праваслаўныя, і па веры і па паходжанні гэта дынастыя больш беларуская, чым балцкая.

У складзе ВКЛ беларусы змаглі захаваць сваю ідэнтычнасць і пасля ўтварэння Рэчы Паспалітай, і пасля войнаў XVII–XVIII стагоддзяў, хоць амаль страцілі сваю палітычную эліту і ў выніку палітыкі эканамічнага аднаўлення канца XVII – першай паловы XVIII стагоддзя пачалі складаць меншасць у палітычных і культурных цэнтрах дзяржавы – гарадах.

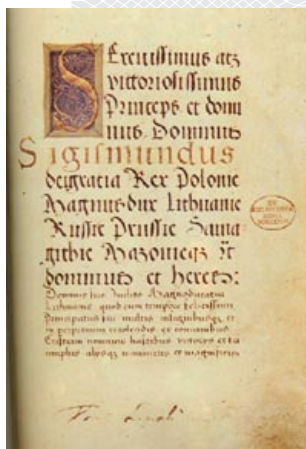
Характэрнай рысай ВКЛ была тэрытарыяльная цэласнасць, уласнае заканадаўства (Статуты ВКЛ), межы, войска, дзяржаўныя сімвалы, правіла аб тым, што займаць дзяржаўныя пасады і валодаць зямельнымі маёнткамі маглі толькі грамадзяне ВКЛ.

У часы ВКЛ склалася тэрытарыяльная і дзяржаўная сімволіка беларусаў.

БУХАВЕЦ А.Р.: С точки зрения науки о нациях, ВКЛ – это все-таки донациональный период. Период наций, что сегодня признается само собой разумеющимся, это когда, например, делегаты генеральных штатов Франции в 1789 году гордо заявили о том, что они – представители французской нации. Потому что в предшествующей средневековой истории нельзя было простому подданному французского короля или прусского считать себя представителем нации. Это право – принадлежать к нации – имело только привилегированное дворянское сословие. Потому и явилось революционным событием то, что произошло в 1789 году. Давайте не путаться в понятиях...

ГОЛУБЕЎ В.Ф.: Где вы увидели путаницу? История ВКЛ, как я сказал, это история складывания белорусской народности в ходе развития этого государства. Национальнообразующие процессы у нас, и в книге это написано, начинаются в XIX веке. Да и сейчас еще идет развитие, а точнее – укрепление белорусской нации. А делать экскурсы в европейскую историю – такая задача перед авторами не стояла...

САВЕРЧАНКА І.В.: Я вивучаю нашы старажытныя пісьмовыя помнікі, працую з імі. І хачу пацвердзіць думку, што вытокі

Тытульны ліст Статута ВКЛ 1529 года. Лаўрэнцьеўскі спіс (на лацінскай мове). Захоўваецца ў бібліятэцы г. Шульпфарт у Германіі

нашай нацыі сапраўды вельмі глыбокія. Вось, напрыклад, нашы замовы, песні каляндарна-абрадавыя, сямейна-абрадавыя – яны адносяцца яшчэ да дахрысціянскага перыяду. Натуральна, наша мова існавала яшчэ да з’яўлення пісьменства і да з’яўлення дзяржаўнасці. І рэліктавыя яе формы захаваліся ў замовах, казках, легендах, паданнях... У IX стагоддзі на нашых землях з’явілася пісьменства, пачалі запісваць звесткі пра важныя падзеі і розныя здарэнні.

У XVI стагоддзі ўзнікла беларуская кніжная паэзія. Многія шэдэўры я асабіста знайшоў у архівах Масквы, Санкт-Пецярбурга, Вільні і ў 1992 годзе выдаў кнігу «Старажытная паэзія Беларусі: XVI – першая палова XVII ст.» Ведаецца, калі я ўпершыню ўбачыў панегірычныя вершы на гербы ў старадаўніх кнігах, у мяне было здзіўленне. Выдатныя помнікі, высокамастацкая кніжная паэзія на беларускай мове! І гэта сведчанне высокага развіцця народа, яго духоўнасці, эстэтыкі. Так, узровень мастацкай літаратуры Беларусі ўжо ў даўнія часы быў выдатны.

Я спецыяльна напісаў даследаванне «Кніжна-пісьмовая культура Беларусі XVI–XVII стагоддзяў», у якім змясціў унікальныя ілюстрацыі з нашых старадаўніх кніг. Яны пераконвалі чытачоў, і асабліва заходніх калег, у тым, што на нашых землях панавала развітая кніжная культура. Дарэчы, у ВКЛ існавала і надзвычай высокая інтэлектуальная культура. Гэта вельмі важны момант. У сваёй кнізе «Паэтыка і семіётыка публіцыстычнай літаратуры Беларусі XVI–XVII стст.» я раскрываю характар дыскусій, што вяліся тады ў грамадстве: пра дзяржаву, якой яна павінна быць, пра формы ўлады, узаемадачыненні паміж саслоўямі. Разгледжаны міжканфесіянальныя дыскусіі, філалагічныя спрэчкі.

І яшчэ адну рэч я заўважыў, калі вывучаў палемічную літаратуру. Нашы праваслаўныя, каталіцкія, пратэстанцкія лідары шукалі ісціну і палемізавалі на старонках кніг, а не заклікалі да фізічнага знішчэння апанентаў. Заходняя Еўропа, на жаль, захлыналася ў рэлігійных войнах, гінулі дзясяткі тысяч людзей. Варта

згадаць хаця б Варфаламееўскую ноч у Францыі. У нас такога не было.

Менавіта дзякуючы нашым інтэлектуалам мінулага, удалося пазбегнуць рэлігійных войнаў. Сустрэкаліся адзінкавыя выпадкі забойстваў на рэлігійнай глебе, але не масавыя. У гэтым сэнсе ў Беларусі вельмі добрыя традыцыі рэлігійнай, сацыяльна-палітычнай талерантнасці. Наогул у ВКЛ уся палітычная сістэма і структура, органы ўлады, пракія зараз гісторыкі раскажваюць, спрыялі развіццю духоўна-культурнай сферы.

На заканчэнне дадам: у грамадзян краіны павінна быць глыбокае веданне гісторыі, бо гісторыя – гэта адзін з найважнейшых складальнікаў выхавання патрыятызму. Але гістарычныя веды не павінны супярэчыць нашым сучасным вайскова-палітычным саюзам, нашай шматвектарнай палітыцы. Гісторыя павінна стаць энергетычнай крыніцай, рухавіком імклівага развіцця сучаснай Беларусі.

МАРЧУК Г.В.: Я прытрымліваюся той думкі, што гісторыя нічому не вучыць. Чаму? Паглядзіце, што робіцца ў прэсе, на тэлеканалах... Падбухторванне да новай вайны. Як быццам яна патрэбна ўжо, яна наспела... А ў працы нашых вучоных паказваецца прасты люд, які паступова ішоў да таго, каб сцвердзіць сябе ў свеце... Патроху стваралася наша вялікая дзяржаўнасць з маленькіх дзяржаўнасцей, з крупінак дзяржаўнасці. Паступова ўсё групавалася. Такі лёс Беларусі...

ПІГІН В.Ф.: Все-таки белорусы в этом плане не уникальны, когда народ долгое время не имел национальной и этнической государственности. Не мы одни такие. Словаки и теория хунгаризма, например. Мало кто знает, что словаки считают Венгерское королевство чуть ли не словацким, и на это венгры очень сильно обижаются, и у них есть между собой серьезные трения. Или словенцы в составе империи Габсбургов и та роль, которую они играли в этот период...

Такие прецеденты сложных взаимоотношений с соседями, которые претендуют на одно и то же государство, на одних и тех же героев, часто похороненных на

Тытульны ліст Статута ВКЛ 1566 года. Курніцкі спіс (на старабеларускай мове). Захоўваецца ў бібліятэцы Польскай акадэміі навук

территории этого государства, или же когда святыня находится на территории той, где сейчас другое этническое большинство, не уникальны. Это не сугубо белорусская ситуация.

Я просто хочу отметить, насколько изменилось этническое самосознание белорусов за последние 100 лет. Приведу не очень известный факт. В декабре 1918 года в Гродно проходил областной съезд, на котором гродненцы решили присоединиться к Литовской Республике. И вот интересно, какие решения выносили волостные сходы Волковысского, Бельского, Сокольского, Сувалкского и Гродненского уездов. Они хранятся в ГАРФе в Москве. В одном было записано так: «Мы белорусы, русские по происхождению, считая себя украинцами, хотим входить в состав Украины, которая будет под верховной властью России. Но поскольку пока это невозможно, то хотим присоединиться к Литве. Только при одном условии, чтобы ни в коем случае не входить в состав Польши».

Это пишут жители Волковысского уезда в ноябре 1918 года. Вы представьте, 100 лет назад! И вот сейчас мы можем действительно говорить о белорусской государственности, об истоках, на равных вести дискуссии не только с соседями, но и вообще, присутствуя в этом широком европейском контексте, да и не только европейском...

САВЕРЧАНКА І.В.: У беларусаў усё-такі ёсць свая спецыфіка, свой нацыянальны шлях, адметная духоўная і культурная эвалюцыя дзяржаўнасці. Мы не павінны гэта забываць.

ЛАКІЗА В.Л.: Иван Васільевіч паказаў нам вершы XV–XVI стагоддзяў... І што, калегі, мы павінны ад гэтага ўсяго адмовіцца, не глядзець у глыбіню тысячагоддзяў, пачынаючы з гэтых вытокаў беларускай дзяржаўнасці? Вось у артыкуле ў газеце «Коммунист Беларуси» са здэкама напісана аб прыведзеным у «Истории белорусской государственности» факце, што першы беларускі шахцёр быў 5 тыс. гадоў таму. Дык гэта ж праўда! Антрапологі аднавілі знешні выгляд таго чалавека, які будаваў шахты і здабываў 5 тыс. гадоў таму крамянёвую сыравіну. Ён жыў на тэрыторыі сучаснага Ваўкавыскага раёна, а гэта – Беларусь, гэта наша краіна. Дык што, праблема ў слове «беларускі» шахцёр ці ў нечым іншым?

Няўжо мы не павінны ганарыцца тым, што на тэрыторыі сучаснага Іванаўскага раёна даследчыкі з Інстытута гісторыі з дапамогай мясцовых жыхароў знайшлі крамянёвыя артэфакты ўзростам каля 250 тыс. гадоў? І гэта пацвярджаецца экспертнай супольнасцю 16 краін, якія прыязджалі да нас на канферэнцыю. Гэта што, не беларускае? Гэта наша, гэта маё, гэта кожнага з нас. Гэта наша гісторыя, якую мы павінны ведаць, ганарыцца ёю.

Васіль Аляксеевіч, цяпер слова вам.

ВАРОНІН В.А.: Мая задача – коротка выкласці пытанне: якое месца займалі беларускія землі ў ВКЛ. Як тут ужо было слушна адзначана, ВКЛ і Беларусь – гэта не тое самае. Вялікае Княства Літоўскае сапраўды было дзяржавай шматэтнічнай, і сучасныя беларускія землі складалі

БЕЛАРУСЬКІЯ ЗЕМЛІ ў СКЛАДЗЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОўСКАГА ў ПАЧАТКУ XVI СТ.

толькі яго частку. Таму, калі мы гаворым пра айчынную гісторыю, гісторыю айчыннай дзяржаўнасці, мы, напэўна, павінны рабіць акцэнт менавіта на тым, што размяшчалася, што адбывалася на тэрыторыі Беларусі ў яе сучасных межах ці таксама ў суседніх рэгіёнах, якія па сённяшнім дзяржаўна-палітычным дзяленні належаць да іншых краін, але гістарычна былі цесна звязаны з Беларуссю. І, зыходзячы з гэтага, мы можам выбудаваць сваё разуменне таго, якое ж сапраўды месца займалі беларускія землі ў складзе ВКЛ. Пытанне гэта не такое простае і лёгкае, пытанне дыскусійнае.

Тэзісна я хацеў бы выкласці свой погляд, у першую чаргу, на тое, як мы павінны ацэньваць гэты перыяд нашай гісторыі, як мы павінны глядзець на ролю ВКЛ у гісторыі беларускага народа і гісторыі станаўлення беларускай дзяржаўнасці. Першы тэзіс: ВКЛ была шматэтнічнай дзяржавай. Як і абсалютная большасць еўрапейскіх дзяржаў у эпоху Сярэднявечча і ранняга Новага часу. Калега Бухавец абсалютна правільна адзначаў, што нацыянальныя дзяржавы, ці, як іх зараз прынята называць, нацыя-дзяржавы, фарміруюцца дастаткова позна. Пачынаючы з часоў Вялікай французскай рэвалюцыі, але ў асноўным гэта XIX–XX стагоддзі. Менавіта гэтыя дзяржавы будуецца на прынцыпах грамадзянства і прынцыпах прыналежнасці да пэўнай нацыянальнасці, пэўнай нацыі. Тады як дзяржавы феадальныя, як правіла, не ўлічвалі этнічных граніц. Яны будаваліся зусім на іншых прынцыпах. Важней было, да якога саслоўя належыць падданы і каму ён служыць, у тым ліку якому манарху. І тут этнічныя ці, напрыклад, рэлігійныя фактары часта не мелі такога ўжо прынцыповага значэння – яны адыходзілі на другі план. ВКЛ было пабудавана на тых жа самых асновах. Аднак яно адыграла вялікую, а можа нават у некаторым сэнсе і вырашальную ролю ў гісторыі Беларусі, бо менавіта ў эпоху ВКЛ узнік падмурак беларускага этнасу. Таго этнасу, які звычайна называюць «народнасцю» і які ў далейшым перарос у беларускую нацыю. Але гэта адбываецца

значна пазней. Тым не менш асновы беларускай нацыі карэняцца ў часах ВКЛ. І на мой асабісты погляд, галоўнае значэнне гэтай дзяржавы ў гісторыі Беларусі – гэта тое, што менавіта ў перыяд яе самастойнага існавання, у XIV–XVI стагоддзях, склаўся асобны беларускі народ як такі, з’явіўся комплекс яго адметных рысаў, якія захаваліся і надалей.

Няма падстаў гаварыць пра існаванне беларускага этнасу ў ранейшы час, скажам, у эпоху Старажытнай Русі, але, пачынаючы з эпохі ВКЛ, мы ўжо маем права весці такую размову. Працягам жа стала нацыя, якая фарміруецца ўжо на этапе буржуазнага грамадства – у XIX стагоддзі.

Таксама хацелася б засяродзіць увагу на вострадыскусійным пытанні: чыя дзяржава ВКЛ – беларуская ці літоўская? Я буду трымацца той пазіцыі, якую ўжо выказаў: гэта была дзяржава многіх народаў. Мы не павінны быць такім крывым люстрам тых жа літоўцаў. Яны казалі, што Вялікае Княства Літоўскае – літоўская дзяржава, а мы давайце скажам, што ВКЛ – беларуская дзяржава. Гэта глупства, мы да такога не павінны скочвацца. Неабходна ўсё ж такі прытрымлівацца навукова вывераных поглядаў, пабудаваных на фактах і крытычнай аналітыцы, і не быць карыкатурным адлюстраваннем нейкай іншай пазіцыі...

Так атрымліваецца, што ў суседзяў, з аднаго боку, найбольш блізкая гісторыя, з другога – і канфліктаў больш. І з гэтым, баюся, мы нічога не зробім. Тут трэба размаўляць, трэба абмяркоўваць пазіцыі спецыялістам, з удзелам грамадскасці і іншых зацікаўленых сіл.

Гісторыя, нягледзячы ні на што, павінна вучыць гуманізму. Мы ведаем: былі войны, былі смерці, былі канфлікты, але давайце не ўздываць іх на шчыт. Давайце лепш звернем увагу на тое, што было ў нас добрае, што дапамагала ствараць і што стварала. Я думаю, гэта больш перспектыўны шлях, чым бясконца нагадваць, хто там каго 800 гадоў таму пабіў, 300 чалавек супраць 500 ці наадварот. Чаго мы даб’ёмся, калі будзем пастаянна акцэнтаваць увагу на тых войнах, да чаго

Тытульны ліст «пробнага» экзэмпляра Статута ВКЛ 1588 года. Паходзіць з бібліятэкі графа Яна Сухадольскага ў Дарагуску. © 1977 года захоўваецца ў Музеі гісторыі навукі Вільнюскага ўніверсітэта

Тытульны ліст першага выдання Статута ВКЛ 1588 года, якое захоўваецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы (Санкт-Пецярбург)

гэта прывядзе? Войны трэба памятаць, трэба ведаць, вывучаць, але нельга такімі рэчамі кіравацца і рабіць іх галоўнымі ў нашай гісторыі.

І спынюся яшчэ на адной сітуацыі, з якой нярэдка даводзіцца сутыкацца ў час размоў і дыскусій у самых розных аўдыторыях. Калі размаўляеш з літоўцамі адносна ВКЛ, якім яны вельмі ганарацца, яны любяць казаць: «ВКЛ – гэта наша дзяржава, мы былі самай вялікай дзяржавай у Еўропе». Гэта звычайныя сцвярджэнні, якія можна пачуць нават ад сярэднестатыстычнага грамадзяніна, не гісторыка. Як да такіх канстатацый павінны ставіцца мы, беларусы? Што такое ВКЛ без беларускіх зямель, без украінскіх зямель, без тых расійскіх зямель, якія таксама нейкі час уваходзілі ў яго склад? Ніколі б ВКЛ не дасягнула такой магутнасці і таго значэння ў Еўропе, якое яно мела, калі б абмежавалася толькі этнічнымі літоўскімі землямі. Проста – не тая геапалітычная роля, не тыя рэсурсы, не тыя магчымасці. Таму, гаворачы пра становішча беларускіх зямель у складзе ВКЛ, мы павінны памятаць даўняе параўнанне: «Як ядро ў арэху». Беларускія землі дэ-факта былі цэнтральнымі землямі Вялікага Княства Літоўскага, прынамсі, у геаграфічным вымярэнні. Гэта была цэнтральная вобласць ВКЛ, якую называлі то Літоўскай зямлёй, то рускімі землямі. Між іншым, паміж Руссю і Літвой ніколі не было выразнай граніцы. Не было адзінай, агульнапрызнанай лініі гэтай мяжы. Унікальнасць становішча беларускіх зямель у ВКЛ якраз і палягала ў тым, што частка іх належала да Русі, а частка – да Літвы.

ПАДАЛІНСКІ У.А.: Што датычыць XVI–XVII стагоддзяў і ўласна гісторыі дзяржаўнасці, то, на маю думку, гэта ў першую чаргу не гісторыя дзяржаўных структур, а гісторыя ідэй і гісторыя эліт. Ну і, дарэчы, калі ў ВКЛ былі нашы мясцовыя эліты, то таксама адмаўляцца ад гэтага і казаць, што гэта нешта не наша, не варта...

Мы будзем сёлета адзначаць юбілей – 450 гадоў Люблінскай уніі. Падзея вельмі

важная і да гэтага часу выклікае спрэчныя ацэнкі. У кантэксце развіцця дзяржаўнасці ВКЛ, напэўна, Люблінскую унію можна ацэньваць як крызіс дзяржаўнасці. У 1560-я гады, няпрэдадні заключэння уніі і ўтварэння Рэчы Паспалітай, ВКЛ апынулася ў вельмі складанай геапалітычнай сітуацыі, кажучы сённяшняй мовай, гэта быў «геапалітычны выклік». Яно было ўцягнута ў Лівонскую вайну – адзін з першых буйных еўрапейскіх канфліктаў, дзе ўдзельнічалі і ВКЛ, і Польшча, і Маскоўская дзяржава, Швецыя і Данія. Надзвычай цяжкая ваенная сітуацыя, у якую трапіла ВКЛ, паказала, што яго эліта не можа прапанаваць ідэю, здольную аб'яднаць усё шляхецкае саслоўе і супрацьстаць тым уніям планам, што нарадзіліся ў Жыгімонта II Аўгуста, які паставіў наперадзе сваю дынастычную ідэю і вырашыў усё ж такі аб'яднаць Польшчу і ВКЛ.

Не знайшлося нейкай ідэі, альтэрнатыўнай той, якую польская эліта вельмі актыўна выкарыстоўвала, дарэчы, абапіраючыся на гістарычныя крыніцы, гістарычныя творы. І некаторых польскіх палітыкаў так і называлі: «Гаворачая хроніка», таму што ў спрэчках аб умовах уніі з ВКЛ яны актыўна сыпалі гістарычнымі фактамі, спасылаючыся на часы яшчэ Ягайлы. І вось калі польскі бок і Жыгімонт II Аўгуст вельмі добра ідэйна выбудоўвалі канцэпцыю аб'яднання Польшчы і ВКЛ, гаварылі, што гэта аб'яднанне прывядзе да ўмацавання, да перамогі ў вайне і да стварэння новай вялікай дзяржавы, на жаль, тады палітычная эліта ВКЛ не прапанавала нейкай альтэрнатыўнай ідэі.

Да таго ж сама эліта аказалася расколатай на дзве групы: Хадкевічы і Радзівілы, якія змагаліся паміж сабой па розных прычынах. У выніку ВКЛ вымушана было заключыць гэты саюз – Люблінскую унію, і ўтварылася Рэч Паспалітая. Безумоўна, гэтая дзяржаўнае ўтварэнне паўстала не на аснове радыкальных пастулатаў польскай шляхты, поўнай інкарпарацыі ВКЛ у склад Польшчы: усё ж такі аснова была федэратыўная. І вось калі ўжо была ўтворана Рэч Паспалітая, праз некаторы

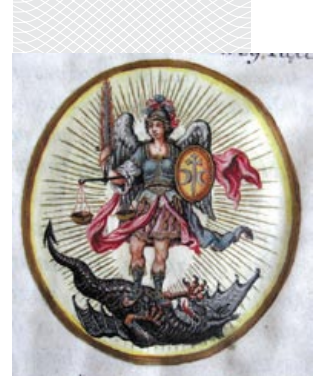
час у шляхты, або так званага палітычнага народа ВКЛ, г. зн. той шляхты, што актыўна карысталася сваімі палітычнымі правамі, з'явілася нарэшце ідэя, якая на доўгі час стала адной з дамінуючых у палітычным жыцці Вялікага Княства. Гэта ідэя захавання пэўнай унутранай самастойнасці, адасобленасці ў складзе Рэчы Паспалітай. Яе даволі добра сфармуляваў выбітны, але, на жаль, малавядомы дзеяч ВКЛ Астафій Валовіч. Вось каму сапраўды варта прыпісваць адну з галоўных роляў у стварэнні 3-га Статута ВКЛ. Астафій Валовіч аднойчы сказаў даволі выразна, што народ ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай ва ўсім сябе адчувае роўным народу польскаму – у палітычным сэнсе, вядома.

Далейшая гісторыя Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай, канешне, не хацелася б абагульняць, характарызуецца даволі актыўнай барацьбой за захаванне ўнутранай самастойнасці. Не буду спыняцца на дробязях, проста падкрэслю: даследаванні калег і мае сціплыя даследаванні паказваюць, што на працягу канца XVI – сярэдзіны XVII стагоддзя палітычная эліта ВКЛ у значнай ступені дабілася правядзення самастойнай унутранай палітыкі, прычым нават на агульнадзяржаўных форумах. Ёсць шмат даных, калі палякаў проста не дапускалі да абмеркавання ўнутраных велікакняжацкіх пытанняў, і на тых ж агульных соймы выносіліся падрыхтаваныя ўжо рашэнні, толькі каб палякі фармальна іх зацвердзілі. Па магчымасці, зразумела, яны імкнуліся не дапускаць умяшання польскага боку ў свае ўнутраныя справы: яскравы прыклад таму – падрыхтоўка 3-га Статута. І як маглі абаранялі свае інтарэсы ў рэалізацыі знешняй палітыкі Рэчы Паспалітай, асабліва ў складаных адносінах з Маскоўскай (Рускай) дзяржавай. Ёсць прыклады, калі ў канцы XVI – XVII стагоддзі ў надзвычайных сітуацыях – вайны ці бескаралеўя – ВКЛ заключала, па сутнасці, сепаратны мір з той жа Масквой ці са Швецыяй без згоды Польшчы, відавочна парушаючы ўмовы Люблінскай уніі.

Можам зрабіць такую выснову: у складзе Рэчы Паспалітай Вялікае Княства Літоўскае захоўвала частковы, ці, інакш кажучы, неабсалютны суверэнітэт. А менавіта магчымасць абараняць свае ўнутраныя інтарэсы, праводзіць адносна самастойна сваю ўнутраную палітыку і абараняць уласныя дзяржаўныя інтарэсы ў правядзенні палітыкі знешняй.

Аднак дзяржаўнасць ВКЛ не спынілася ў 1569 годзе. Гэта дзяржава праіснавала, хаця ўжо ў іншай форме, да канца XVIII стагоддзя, калі знікла разам з Рэччу Паспалітай.

Паколькі, з аднаго боку, гісторыя дае нам вопыт для сучаснасці, а з другога – і сучаснасць дапамагае лепш арыентавацца ў мінулым, то, напэўна, адзін з галоўных урокаў той жа Люблінскай уніі і наступнага існавання ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай, на мой погляд, такі. Для добрага развіцця дзяржавы патрабуецца вельмі ясная, даступная для максімальнай колькасці людзей, што ўдзельнічаюць у палітыцы, ідэя, у якой і выўляецца гэта дзяржаўнасць. Безумоўна, патрабуецца і

Герб мястэчка Сіроціна па прывілеі на магдэбургскае права. 1762 год

▼ Першая старонка прывілея на магдэбургскае права мястэчку Сіроціна. 1762 год

палітычная эліта, з'яднаная гэтай ідэяй і гатовая абараняць сваю дзяржаўнасць.

ЛАКІЗА В.Л.: Дзякуй, калега. Адзначу, што менавіта апошнія два моманты, на якія Вы звярнулі ўвагу, закладзены ў Канцэпцыю беларускай дзяржаўнасці. Тым часам трэба даць слова Аляксандру Барысавічу Доўнару. Яго тэма – «Самакіраванне гарадоў Беларусі ў XIV–XVIII стагоддзях». І гэта была наша спецыфіка.

ДОЎНАР А.Б.: У Вялікім Княстве Літоўскім сістэма самакіравання была адным са сродкаў задавальнення патрэб у самарэалізацыі такога саслоўя, як мяшчанства. Самакіраванне ў Беларусі існавала ў розных відах. Самае распаўсюджанае – магдэбургскае права. Прыводзяцца розныя лічбы, але пакуль дакументальна пацверджана, што ў Беларусі мелі магдэбургскае права больш за 50 гарадоў і мястэчак. У першую чаргу, гэта права атрымоўвалі дзяржаўныя гарады, найбольш буйныя.

Магдэбургскае права было прывабна для мяшчанства тым, што ўся ўлада знаходзілася ў руках гарадскіх органаў самакіравання – магістрата. Напрыклад: калі ў горад прызджалі камісары, прадстаўнікі манарха – вялікага князя літоўскага, а пасля Люблінскай уніі – караля польскага, вялікага князя літоўскага, то яны не маглі прыступіць да выканання сваіх абавязкаў, пакуль магістрат не прызнае іх паўнамоцтвы. Калі гарадская ўлада не давала такога прызнання, то дзеянні камісараў, рэвізораў лічыліся нелегітымнымі.

У аснове сістэмы самакіравання, у тым ліку і магдэбургскага права, ляжала гарадская абшчына. Гарады былі ў асноўным сярэднія – 5–7 тысяч чалавек, рэдка калі 10 тысяч, і ўлада гарадской абшчыны была рэальная. Асноўнымі кіруючымі органамі былі войт, як права, прадстаўнік шляхты, які адказваў перад кіраўніком дзяржавы за абарону горада ад злоўжыванняў, і магістрат, які выбіраўся мяшчанами са свайго асяродка і які непасрэдна кіраваў горадам.

Галоўнае ў самакіраванні было тое, што мяшчане атрымоўвалі гарантыі

сваіх правоў, свайго становішча. І гэтыя гарантыі яны фіксавалі праз розныя дакументы: праз статуты, якія самі стваралі, напрыклад, знакаміты «Вилкер места его королевской милости Орши» 1621 года; праз надрукаваныя зборнікі норм магдэбургскага права. Адзін з такіх – кніга Шчэрбіча, захоўваецца ў Пінску. Асноўнымі ж дакументамі, якія гарантавалі мяшчанам іх становішча, былі гарадскія прывілеі. Яны выдаваліся манархамі.

Прычым мяшчане імкнуліся мець пастаянныя гарантыі свайго становішча. Таму, нягледзячы на тое, што прывілеі даваліся «на вечнасць», мяшчане імкнуліся пацвярджаць іх у кожнага новага манарха, а калі ўдасца, то і пашырыць свае правы. Так, Навагародак атрымаў прывілеі на магдэбургскае права ў 1511 годзе, а ў 1594 яго палажэнні былі пацверджаны, акрамя гэтага, тады ж горад атрымаў герб.

Цікавы выпадак такога кшталту меў месца ў Магілёве. Калі манархам быў Стэфан Баторый, ён надаў гораду прывілей на магдэбургскае права, якім мяшчане, з-за абавязку па ўзвядзенні абарончых умацаванняў вакол горада, вызваліліся ад даўняй павіннасці ўтрымання замкавых пушкароў. Адміністрацыя замка спасылалася на старадаўнія дакументы і патрабавала ад горада выканання вышэйзгаданай павіннасці, але мяшчане гэтага ўжо не рабілі... Судовая справа цягнулася некалькі гадоў і вырашылася з прыходам да ўлады Жыгімонта Вазы: горад першы пацвердзіў у новага манарха свае правы. А паколькі манарх ніколі «не памыляецца», то яго рашэнне стала канчатковым і горад справу выйграў.

Ці звернемся да пячаткі Віцебска 1559 года, якая дзейнічала ў горадзе да ўвядзення магдэбургскага права, калі было войтаўскае самакіраванне. З атрыманнем магдэбургскага права выява герба змянілася, змянілася і пячатка. Але віцябляне пячатку 1559 года не знішчылі, а захоўвалі ў сябе, бо гэта была гісторыя іх горада, іх гісторыя. Прыведзены факт паказвае, што мяшчане нашых гарадоў

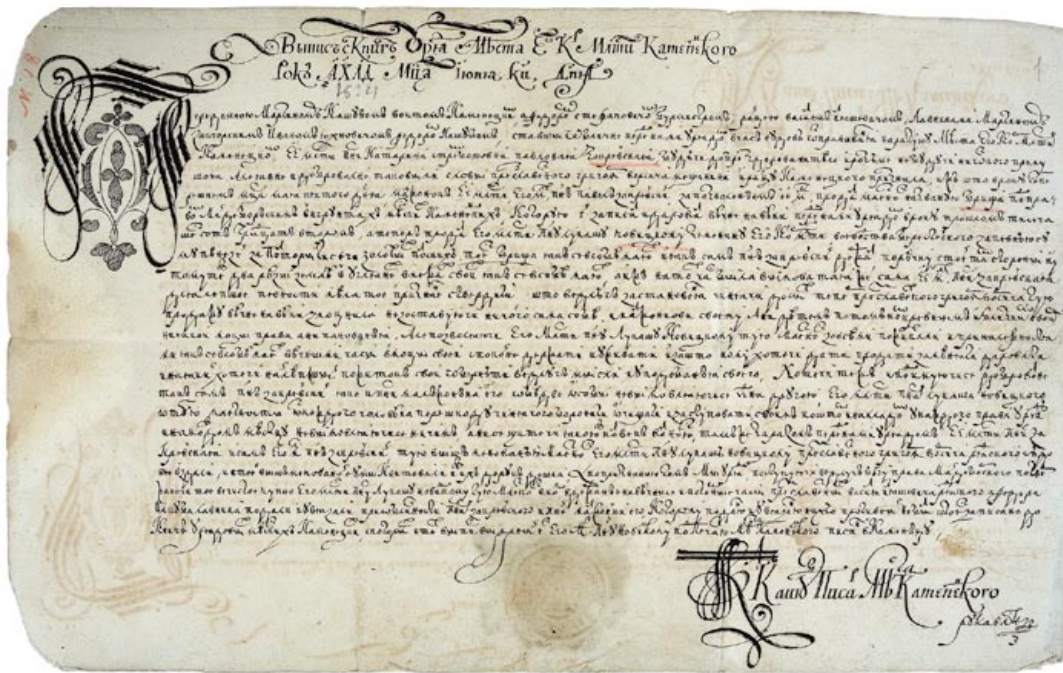

Пячатка Віцебска.
1559 год

Герб Віцебска
на прывілеі
на магдэбургскае права.
1597 год

◀ Выпіс з магдэбургскіх актывых кніг Камянца. 1634 год

бераглі сваю спадчыну і былі адданыя свайму гораду і краіне.

Нельга не згадаць пра адзін з цудоўных помнікаў магдэбургскага права – прывілей 1762 года мястэчку Сіроціна. Калі папярэднія прывілеі выглядалі як ліст пергаменту, то гэты дакумент аформлены як кніга. Ён мае цудоўнае афармленне: тэкст, звязаны з манархам і Богам, напісаны залатым чарнілам, з уласнікам мястэчка – чырвоным, а ўсё іншае, асноўны змест – чорным колерам.

Магдэбургскае права фарміравала ў мяшчан не толькі самастойнасць, але і адказнасць за жыццё горада, адначасова яно развівала прававую, пісьмовую культуру. Як прыклад можна разгледзець дакумент 1634 года з Камянца, невялікага горада. Якім каліграфічным почыркам і як па-мастацку зроблена, з якой стараннасцю і любоўю... Сапраўдны помнік пісьменства. Унізе маем подпіс гарадскога пісара – Івана Кашуба. І тое, што нашы продкі так пісалі, такое стваралі, сведчыць у пэўным сэнсе пра іх адданасць сваёй краіне. Зразумела, былі і праблемы. Але, галоўнае, мяшчане лічылі ВКЛ сваёй дзяржавай, сваёй Радзімай і дзейнічалі адпаведна: з вернасцю і самаадданасцю.

НІЛАЎ К.Р.: Как представитель Союза писателей Беларуси, автор 12 книг, я хотел бы поблагодарить всех участников дискуссии. И этот разговор для нас, писателей, которые пытаются писать на исторические темы, и такие издания, как «История белорусской государственности», очень важны. Потому что каждому понятно, чтобы писать художественное произведение, нужно иметь не только творческую фантазию, но и знания. Да, существует много разных точек зрения, и пока мы все не пришли, как говорится, к общему знаменателю. Но я в целом хочу сказать: то, что на сегодняшний день делается в Беларуси в этом направлении, – очень большое дело.

МАРЧУК Г.В.: Прыемна і цікава глядзець на нашых сучасных гісторыкаў, якія жывуць і сённяшнім днём, і гісторыяй жывуць. І ўмацоўваюць гэта. Яны кажуць: не саромейся называць сябе беларусам, ганарыся гэтым. Трагедыя беларуса, што ён не ўмее ганарыцца сваім, ён недалюбівае сваё, таму што не ведае. Яшчэ Сакрат сказаў: каб любіць, трэба ведаць. І вы далі нам магчымасць ведаць гэта ўсё. Дзякуй!

Падрыхтавала
Тацияна ШАБЛЫКА

